

Марија Бабовић
Филозофски факултет
Универзитет у Београду

Патријархат у транзицији полупериферије

Sutra je bilo juče: prilog društvenoj istoriji žena u drugoj polovini 20. veka u Jugoslaviji
/ Marina Blagojević Hjuson. – Novi Sad: Zavod za ravnopravnost polova, 2015. – 250 str. – ISBN 978-86-86259-20-2

Књига *Сутра је било јуче* представља реинтерпретацију налаза ауторкиног истраживања из осамдесетих година о друштвеном положају професионално успешних жена у Југославији. Књига је аутентична у погледу налаза из периода у коме је истраживање спроведено, а такође и актуелна јер су појаве које ауторка описује присутне и данас.

У предговору је представљена млада научница, социолошкиња која покушава да приступи неким класичним социолошким темама, попут друштвених класа, на (тада) нов начин. Кроз причу о младој научници (односно, самој себи), Марина Благојевић Хјусон приказује како се феминистички социолошки приступ пробијао у домаћој социологији, савлађујући структурне, културне и академске препреке. На основу описа контекста у коме је спроведено истраживање и у оквиру кога се одвијао процес анализе, саопштавања налаза и закључака, читалац стиче утисак да је слика о ауторкиним испитаницама уједно и слика о самој ауторки која је такође морала да се суочи са системским инхибицијама и да их савлада.

Друштвени положај професионално успешних жена Марина Благојевић Хјусон проучава полазећи од троструке перспективе: феминистичке, марксистичке и социолошке. Феминистички приступи у социологији често могу да буду на граници науке и идеологије, научног истраживања и активистичког делања у оквиру покрета. Ово је, међутим, узоран пример научног социолошког истраживања из феминистичке перспективе.

Ауторка указује на теоријска ограничења класичних социолошких стратификацијских приступа који су третирали „женско“ питање као партикуларно, за

разлику од „општег класног питања“. Марина Благојевић Хјусон истиче да је највећи део општих теоријских студија о друштвеној структури и стратификацији игнорисао значај рода у одређивању друштвеног положаја, те да су се као елементи за основу друштвеног положаја најчешће узимали материјално богатство, друштвена моћ и престиж. Притом, положај жене је често одређиван на основу положаја мужа, односно породице. У циљу адекватног укључивања рода у класну анализу потребно је превредновати саме критеријуме на основу којих се дефинише друштвени положај, истиче ауторка. Према њеном мишљењу, карактеристике рада које жене обављају у великој мери се разликују у односу на институционализован образац рада, „па отуда и карактеристике њиховог друштвеног положаја не произлазе само из оног дела њиховог рада који је сличан доминантном обрасцу рада мушкараца“.

Ослањајући се на модел интеграције рода у стратификациони модел Џоан Акер (J. Acker), ауторка развија свој родно-стратификацијски приступ. Овај модел садржи две међусобно повезане хијерархије мушкараца и жена, при чему жене и мушкарци на истом стратификацијском нивоу нису и једнако хијерархијски позиционирани (положаји жена су конзистентно нижи), а јаз између положаја жена и мушкараца повећава се на нижим нивоима друштвене хијерархије. Марина Благојевић Хјусон полази од претпоставке да друштвена промоција жена у погледу досезања виших друштвених положаја представља њихову двоструку промоцију – „ослобађајући их и од рестриктивних механизма који делују на развој индивидуа на нижим нивоима друштвене хијерархије и од ограничења везаних за њихове родне карактеристике“. Међутим, промоција жена, према ауторкином становишту, не само да не смањује сукоб професионалних и породичних улога жена, већ га повећава. Разлог за то почива у већој уклопљености жена у друштвену улогу на нижим нивоима друштвене хијерархије, која произлази из њихове припадности маргиналној групи. Са друге стране, жене на вишим нивоима друштвене хијерархије одбијају да своју родну улогу прихвате као датост, што је последица њиховог повољнијег друштвеног положаја. Стога жене на највишим нивоима друштвене хијерархије одликује амбивалентан положај који је истовремено и ослобађајући и маргинализујући. Оне имају шансу да се самоостваре, да развију своје потенцијале, да освоје друштвене привилегије, али одбијајући да прихвате доминантан образац родне улоге, остају изван друштва, на особен начин неинтегрисане.

Иако су у фокусу истраживања жене из виших слојева друштвене хијерархије, жене које не само да су стручњакиње, високо образоване, већ оне које су професионално успешне, са изузетним постигнућима, Марина Благојевић Хјусон примењује приступ који омогућава да се та партикуларна група сагледа у контексту припадности целокупној маргиналној групи жена како би се открили специфични инхибирајући механизми. Системска инхибиција представља скуп друштвених механизма који ометају вертикалну покретљивост навише припадника/ца маргиналних група и укључује дискриминацију, али и друге облике искључивања, попут сегрегације, стереотипизације, предрасуда или мизогиније.

У описаном истраживању из осамдесетих година постављен је темељ теоријском приступу који Марина Благојевић Хјусон развија кроз касније радове, ослањајући се на емпиријске налазе различитих истраживања које је спроводила самостално или у сарадњи са другим истраживачима и истраживачицама. Реч је о особеној теорији „патријархата у транзицији“, или још прецизније „патријархата у транзицији полупериферије“. Полазећи од истраживања на коме се темељи књига *Сутра је било јуче*, Марина Благојевић Хјусон прати током наредних деценија и кроз истраживања различитог теоријског и емпиријског фокуса, како се кроз те процесе постсоцијалистичке трансформације, полупериферијског друштва као што је друштво Србије, заправо трансформише и сам патријархат.

Период социјализма је често описиван у родним студијама као еманципаторски. Реч је о фази у којој је идеологија отворила простор за жене у сфери јавног живота, омогућила да се образују, укључују на тржиште рада па донекле и у политичке структуре. Патријархат остаје и даље свеприсутан у сфери приватних односа, али се јавни простор отвара за жене. Међутим, након ауторкиних описа системске инхибиције у социјализму као и каснијих описа начина на које неолиберални капитализам третира женске ресурсе, читалац се мора запитати да ли је и промена положаја жена у социјализму била подстакнута еманципаторским идеологијама или потребама система да образује и користи женске ресурсе за процесе модернизације, као што то данас чини неолиберални капитализам за потребе акумулације капитала и увећање профита. Намеће се питање: није ли онда и у време социјализма у питању пре била једна другачија врста „експлоататорске“ идеологије која је само ишла на руку еманципацији жена? Да ли је и социјалистички систем онда еманциповоао жене само у мери у којој му је то било потребно за процесе

модернизације, остављајући нетакнут патријархат у приватној сфери? Управо ауторкин концепт „системске инхибиције“ омогућава да се ови одговори пронађу и процеси разумеју. Пролаз у сферу јавног делања и јавних постигнућа је отворен, па чак и оних највиших професионалних, али је истовремено и контролисан тако да се кључни односи моћи не нарушавају. Систему су потребни ресурси жена – знања, вештине, радна снага, стваралаштво – па их у извесној мери подстиче, али их истовремено и инхибира не би ли спречио да се угрози његова основна логика која почива на родно неједнакој дистрибуцији моћи. Њему је потребно да отвори сферу јавног делања за жене, да би до тих ресурса дошао, али му у сфери приватности није потребно да наруши патријархат, па га и не дира. Напротив, он је потребан јер и ту женски ресурси – рад на одржавању домаћинства, брига о породици – служе да омогуће репродукцију радне снаге, социјализацију нових генерација у складу са потребама система. Та системска инхибиција се остварује подстицањем и одржавањем неких норми, вредности, али и особеним организацијским формама, праксама, протоколима.

Током деведесетих година, женски ресурси су потребни на другом месту и у другачијој форми јер је дошло до „слома система“. Институције су разорене, система нема, није се успоставио као целовит и конзистентан, али постоји нова елита, нови политички режим и његова логика је другачија од претходног. Он се легитимише на основама национализма јер је потребно да се спроведу процеси цепања елита, да се елите конституишу у границама нових, независних држава насталих на простору бивше Југославије. Таквом режиму је потребна и другачија идеологија. Њему више није потребна идеологија укључивања жена у сферу јавног деловања, јер му ту ресурси нису потребни (нема тржишта рада, производње, радних места, институција), већ су му потребне жене у породици, тамо где се одвија опстанак, индивидуална репродукција. Тај опстанак је сада вишеструко угрожен – води се рат, урушава се економија, нема привређивања ни прихода на основу запослености, а нема ни институција и мера социјалне сигурности које би могле заштитити грађане у оваквим условима и обезбедити њихов опстанак и репродукцију положаја. Тај задатак у великој мери постаје задатак жена које су истиснуте са тржишта рада у економију домаћинства. Марина Благојевић Хјусон те процесе проучава, препознаје ову појаву и назива је „саможртвујућим матријархатом.“ Патријархат се

трансформисао, он је сада израженији, експлицитнији, ствара јаче границе, и бива подупрт идеологијама нације, онима које треба да хране ратну машинерију.

После 2000. године друштво Србије улази у фазу интензивних реформи које треба да трансформишу систем у капиталистички. На глобалном нивоу, ера је неолибералног капитализма који не може да се лако пресади у наше друштво, па се успоставља један систем политичког капитализма или капитализма центрираног око државе. Марина Благојевић Хјусон премешта свој аналитички фокус на нове процесе полазећи од теорије капитализма као светског система и анализирајући форме патријархата и његове трансформације које се одвијају на полупериферији значајно другачије него у центру. Наравно, у средишту њене пажње су процеси на полупериферији, где се налази и друштво Србије. За њу централно питање није у којој су мери жене укључене у елементе таквог система, већ питање шта је то развој, како су у развојним процесима коришћени људски ресурси и женски ресурси, и за које сврхе. Иако је веома критична према процесима који представљају нове форме експлоатације жена, полемишући још једном са доминантним приступима како оним усмереним на развој, тако и оним усмереним на родне односе, Марина Благојевић Хјусон не сумња у прогрес. Она још једном исказује наду, као што је то учинила и крајем осамдесетих. Али, то је сада другачија врста наде:

Назвала бих то – **надом дугог трајања, надом дугог погледа. Верујем да прогрес није изгубљен као могућност, колико је злоупотребљен као идеја.** Он је удаљен од своје суштине тиме што је, опет у неолибералном кључу свеопште инверзије, сведен на високо инструментализован, техницизиран и бирократизован дискурс о расту и „**одрживом развоју**”. Он губи своју суштину услед замене хуманистичких принципа различитим „индикаторима”, граничницима, плановима, „стратегијама”. Као што је „развој” постао сведен на „раст”, и као што је квалитет развоја замењен економским растом, тачније растом профита, тако је и развој чији циљ треба да буде „задовољење људских потреба” замењен „управљањем развојем”, које треба да заштити интересе мултинационалних корпорација од држава, демократије па и самих људи.